

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 77 (1992)
Heft: 4

Artikel: Il romontsch sco lungatg naziunal ed ufficial
Autor: Nay, Giusep
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881649>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 17.11.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il romontsch sco lungatg naziunal ed ufficial

Giusep Nay

Tgi ei cumpetents da decider davart reglas e fuormas da lungatg? Dat ei ina basa legala per la confederaziun e per las autoritads cantunalas che lubescha la promoziun e l'applicaziun dil rumantsch grischun (RG)? Tgei romontsch ei il lungatg ufficial dil cantun? Quei ein enzaontas damondas che vegnan tschentadas dils Romontschs en la discussiun davart in lungatg da standard unificau. A quellas duei vegnir rispundiu ord vesta dil dretg da lungatg.

La libertad da lungatg

Nies stadi sefatschenta en negina moda e maniera cun la damonda tgeinina ch'ei la dretga fuorma d'in lungatg e tgei grammatica, ortografia etc. ch'ei valeivla. Sch'il stadi fuss activs en quella domena, stuessen ins sedumandar sch'el violeschi buca cheutras la libertad da lungatg. Cun quei ch'ils organs statals ein buca cumpetents da decider davart las fuormas e reglas d'in lungatg eisi clar che sulettamein ils Romontschs sezs e lur organisaziuns per la tgira dil lungatg, cun la Ligia romontscha sco organisaziun tetgala, han da decider sch'els vulan acceptar ed utilizar il rumantsch grischun sco nova fuorma standardisada dil romontsch ni buca. Sulettamein quei agir ei cumpatibels cul dretg fundamental dalla libertad da lungatg. Quei vul dir ch'ei stoppi esser lubiu ad ina communitad linguistica da sviluppar e midar las fuormas linguisticas - quei ch'ei vegniu fatg gia duront ils tschentanners e decennis vargai e quei che vegna succeder era vinavon, per quei ch'in lungatg vital ei necessariamein in lungatg en svilup. Sco la sviluppaziun e las standardisaziuns dil lungatg da pli baul vegn era il niev lungatg romontsch da scartira buca a violar la libertad da lungatg, priu che quel vegni buca sfurzaus si dil stadi a quella communitad linguistica.

Impurtonza sco lungatg naziunal

Il retoromontsch vegn reconuschiu resp. garantiu egl art.116 dalla constituziun federala (CF) ed egl art.46 dalla constituziun cantunala (CC) sco lungatg naziunal. Sin basa dalla libertad da lungatg, che vegn reconuschida sco dretg constituziunal nunscret, ei la burgheisa/il burgheis libers da duvra il lungatg, ed ina communitad linguistica decida senza sin basa da quei dretg las reglas, fuormas ed il svilup da siu lungatg. Pia ston ins concluder ch'il stadi accepti ils lungatgs en quella fuorma che vegn duvrada en general dils plidaders. La noziun «lungatg naziunal» determinescha, tenor il messadi dil cussegl federal per il niev art.116 CF, il lungatg che vegn discursiu en la regiun correspondentia en tut sias variantas. Quella cumpeglia pia d'ina vart il lungatg scret ni standardisau, da l'otra vart denton era ils dialects plidai.

Pil romontsch munta quei che tut ses tschun idioms e lur differentas fuormas dialectalas ein reconuschidas ton sin plaun federal sco cantunal e ch'era il rumantsch grischun sa valer da principi sco reconuschiu - en mintga cass aschilunsch che quel ei gia ni vegn reconuschiu dils Romontschs sez. La reconuschientscha d'in lungatg sco lungatg naziunal astga buca vegnir considerada sco enzatgei static, sco in act che sereferescha allas relaziuns valeivlas il mument da sia reconuschientscha e che vertescha neginas midadas. Il cuntrari ei il cass, per quei ch'in lungatg sesviluppescha a moda naturala - in svilup ch'astga buca vegnir impedi.

Basa legala per il RG

En la medema mesira sco quei che l'acceptanza e l'applicaziun dil rumantsch grischun sesviluppeschan, vegn era la reconuschientscha statala da quei niev lungatg da standard a semidar. Impurtont en quei connex ei il fatg ch'il niev lungatg da standard ei buca mo in project da singulas personas privatas ni d'ina gruppa privata da Romontschs, mobein dalla Ligia romontscha sco organisaziun tetgala dalla Romontschia e che quel vegn susteniu da tut las organisaziuns romontschas per la tgira dil lungatg. La reconuschientscha constituziunala implichescha *silmeins il dretg* dallas autoritads per sustener ed applicar era il rumantsch grischun; en mintga cass aschiditg che la damonda dils lungatgs officials vegn buca reglada autramein.

Per quei eisi buca giustificau da pretender, sco quei ch'ei vegn fatg savens, ch'ei maunchi ina basa legala allas autoritads per applicar e sustener il rumantsch grischun. Quella basa legala exista en principi cun la reconuschientscha dil romontsch en tut sias variantas sco lungatg naziunal egl art.116 CF e 46 CC. Condanavon ch'il stadi duei denton sustener il rumantsch grischun ei ina damonda *politica*, davart la quala jeu vi buca s'exprimer. Ei stat denton a cor a mi da

suttastrihar ch'ei dat *ord vesta legala* negin impediment per promover quei lungatg romontsch da scartira unificau, ni per la confederaziun ni per las autoritads cantunalas.

Tut las fuormas da standard sco lungatgs officials cantunals

Sin plaun federal ei il romontsch buca lungatg official; sin basa dalla proposta per ina revisiun digl art. 116 CF duei el denton daventar quei parzialmein. El cantun Grischun ein «ils treis lungatgs dil cantun... garanti sco lungatgs cantunals» (art.46 CC). Sin fundament da quei artechel han ins adina deduciu en la giurisprudenza ed en la pratica ch'il romontsch seigi era lungatg official dil cantun. Da tgei romontsch ch'ei setracta menziuneschan denton ni la constituziun cantunala ni ina lescha d'execuziun. Sulettamein la lescha davart «il diever dils dretgs politics» e l'ordinaziun dil cussegl grond davart «l'ediziun d'in niev cudisch da dretg grischun e la cuntinuaziun dalla collecziun ufficiala da leschas» fixeschan, che la documentaziun per las votaziuns cantunalas resp. las publicaziuns da leschas hagien da cumparer en ladin (en la pratica vallader) ed en sursilvan. Ina reglamentaziun legala exista pia mo per quellas duas domenas.

Ins ei d'accord ed igl ei era evident che mo lungatgs da scartira ni lungatgs standardisai, q.v.d. las fuormas standardisadas d'in lungatg naziunal ch'ei reconuschius, vegnan en damonda sco lungatgs officials. Tier il romontsch ein quei pia: sursilvan, sutsilvan, surmiran, puter e vallader. Aschiditg ch'ei dat buca ina reglamentaziun *general*, sin plaun costituziunal ni d'ina lescha, san tuts tschun idioms valer sco lungatgs officials e, conform a siu diever ed a sia acceptanza, era il rumantsch grischun ch'ei medemamein in lungatg da standard. En la pratica semanifestescha quei tier ils scrivers che burgheisas e burgheis, instituziuns e vischnauncas romontschas adresseschon en in da quels lungatgs ad in'instanza cantunala - alla regenza, alla dertgira cantunala ni administrativa etc.. En mintga cass vegn negin scriver refusaus ni renvius per quei che quel ei scretts en in da quels lungatgs. Empau auter eisi cul lungatg da risposta, bein buca ord vesta legala, mobein deplorablamein en la pratica. Cunquei che las fuormas menziunadas dils romontschs da standard ein garantidas sco lungatgs officials, han ils Romontschs en principi il dretg da survegnir ina risposta individuala, ina decisiun ni ina comunicaziun generala d'in uffeci cantunal en lur agen lungatg. Sche la regenza restrenscha en las directives dils 21 da schaner 1991 - probablamein cun risguard alla reglamentaziun menziunada per la documentaziun da votaziuns e per la collecziun da leschas - la translaziun da texts «cun impurtonza per igl entir cantun» sils dus idioms, sursilvan e ladin (vallader) (art.4), ei quei bein in agir pragmatic e capeivel; ei maunca denton ina clara basa legala sco quei ei necessari per restrenscher il dretg fundamental dalla libertad da lungatg. La limitaziun sin dus idioms

restrenscha la libertad da lungatg dils plidaders dils ulteriurs lungatgs da standard romontschs. Las consequenzas da quella reglamentaziun vegnan mitigadas cun quei che quellas directivas ein d'impurtonza sulettamein egl intern dall'administraziun e cun quei che communicaziuns *d'impurtonza mo per in sulet burgheis, singulas instituziuns ni vischnauncas* ston vegnir translataas egl idiom correspondent resp. en quel dalla damonda inoltrada (aschia secloman art.2 lit. d ed i dallas directivas), pia en tut las fuormas da standard romontschas che vegnan duvradas.

Ins sa pia buca pretender che mo il ladin (vallader) ed il sursilvan seigien lungatgs ufficials cantunals ed excluder ils auters idioms, inclusiv il rumantsch grischun, aschiditg che la constituziun cantunala ni ina lescha fixeschan buca quei en quella moda. Pertuccont las damondas inoltradas ei quei la pratica incontestada, e la regenza renconuscha era quei fatg - silmeins concernent ina risposta individuala - cun sias directivas.

Proposta per ina reglamentaziun legala

Suenter la revisiun digl art.116 CF vul era il cantun tractar e relaschar ina lescha da lungatgs. En quella duess vegnir differenziau denter il dretg activ, da saver sedrizzar en siu agen lungatg allas autoritads, ed igl aspect passiv dalla libertad da lungatg, da saver retscheiver ina risposta ed informaziun dallas autoritads el lungatg uffical. Pil diever passiv sa il cantun restrenscher il diever dil romontsch sin dus idioms principals ni era mo sin ina fuorma da standard romontscha acceptabla per tuts, senza violar cheutras la libertad da lungatg garantida en la constituziun, priu che quella restricziun sebase sin ina basa legala *sufficienta*.